

Atf / Citation

ÇEKİÇ, A. (2024). "Haçlı Kaynaklarında Türk Algısı". *Gazi Türkiyat*, 35: 117-133.

Geliş / Submitted 09.02.2024

Kabul / Accepted 23.10.2024

DOI 10.34189/gtd.35.006

HAÇLI KAYNAKLARINDA TÜRK ALGISI

The Perception of Turks in Crusader Sources

Ayşe ÇEKİÇ*

Öz

Haçlı seferleri tarihsel bağlamda Avrupa'nın Doğu İslam dünyasına düzenlediği ön kolonyal bir girişim olmanın yanında; bu girişimin fikri dayanak noktalarını da inşa eden bir süreçtir. Haçlı kaynak literatürünün oluşumunun temelinde Haçlı seferlerinin sebep, süreç ve sonuçlarını Haçlı bakış açısıyla ele alma arzusu bulunmaktadır. Mevcut bakış açısıyla kaleme alınan ve çoğunluğu din adamlarının zihin dünyasından çıkmış Haçlı kronikleri dönemin Haçlılarını resmederken; Haçlıların karşısında bulunanları da aynı kararlılıkla resmetmiştir. Bu durum Haçlı kaynaklarında, ontolojik olarak var olma dürtüsüyle yapılmış ve epistemolojik bağlamda Haçlı külliyatına ötekinin veya düşmanın kim olduğu düşüncesini yerleştirmiştir. Bu makalede Haçlı kaynaklarında Türklerin nasıl ve ne şekilde ele alındığı konusu incelenmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasının uzun vadeli bir çıktısı olan Haçlı seferlerinin kaynak külliyatındaki Türk algısının korku üzerinden işlenip, akabinde düşmanlaştırma ve İslam karşıtlığıyla derinleştirilmesi, Haçlı kimliğini ötekini resmetmesi üzerinden koyulaştırmıştır. Bu bakış açısı Avrupa literatüründe Türklerin algılanışı meselesine Türk düşmanlığı bağlamında da bir paradigma sunmuştur. Makalede kavram analizi yöntemi kullanılmış ve bu minvalde Türkleri tanımlayan kavramların Haçlı/Batılı aklındaki çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haçlı seferleri, Haçlı kaynakları, Türkler, korku, düşmanlaştırma, İslam karşıtlığı.

Abstract

In the historical context, the Crusades were not only a pre-colonial attempt organised by Europe against the Eastern Islamic world but also a process that built the intellectual foundations of this attempt. At the basis of the formation of the Crusaders, source literature is the desire to deal with the causes, processes, and results of the Crusades from a Crusader perspective. The Crusader chronicles, which were written from the existing perspective and mostly emerged from the minds of the clergy, portrayed the Crusaders of the period; they also portrayed the enemies of the Crusaders with the same determination. In Crusader sources, this was done out of an ontological urge to exist and epistemologically embedded in the Crusader corpus the idea of who the other or the enemy was. This article examines how and in what way the Turks are

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Mardin/TÜRKİYE. aaysecekeci@gmail.com/aysecekeci@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4214-1584

treated in the Crusader sources. The perception of the Turks in the source corpus of the Crusades, which was a long-term outcome of the Turkification and Islamisation of Anatolia, was processed through fear and then deepened with enmity and anti-Islamism, and the Crusader identity thickened through the portrayal of the other. This perspective has also created a paradigm for the perception of Turks in European literature in the context of Turkophobia. In this article, the concept analysis method was used, and in this context, the framework of the concepts defining the Turks in the Crusader/Western mind was tried to be drawn.

Keywords: Crusades, Crusader sources, Turks, fear, demonisation, Anti-Islamism

GİRİŞ

Haçlı seferleri, dünya tarihine bakıldığında oldukça geniş etki dalgası olan bir sürece tekabül etmektedir (Hillenbrand 2015: 27). 1096-1291 yılları arasında seri bir şekilde Doğu'daki din kardeşlerine yardım etme ve Kudüs'ü kurtarma düşüncesiyle düzenlenen seferlerin (Kerr 2011: 37-39; Agibalova ve Donskoy 2017: 97-98; Cox M. A. 2018: 13-16) temelinde Haçlı kimliğini oluşturan bir düşünce vardır. Katolik Batı Hristiyanlığının Roma'nın bakiyesini de tevarüs ederek Doğu'ya gerçekleştirdiği seferler (Çekiç 2023b: 77-78) bir yönüyle Doğu'daki tehditleri hedefe koyup (Demirkent 1997: 1-3) onları ortadan kaldırmayı arzularken; diğer yönüyle de sefere muhatap Doğu üzerinden Haçlı ruhunu inşa etmiştir. Bu nokta-i nazar Haçlı perspektifinden mücadele edilecek zümrelerin tanımını yaparken (Morrison 2005: 15-18), bu tanımlamaların tarihî bir malzeme olarak geri planda Haçlı aklını şekillendiren bir arka ara yüz olarak içselleştirilmesine de imkân tanımıştır.

Haçlı seferlerinin oluşum süreci çok katmanlı bir mahiyet arz etmektedir. Avrupa kıtası Kavimler göçü (Gibbon 2019: 553-562; Pirenne 2022: 15-19) ve Batı Roma'nın yıkılmasıyla derin bir iktidar krizi yaşamaya başlamıştır (Pirenne 2022: 24). Bu kriz süreci Avrupa için feodal yapılanmaların hız kazanmasında etkili olurken (Bloch 1983: 85-90) Avrupa kıtasını dış tehditlere karşı da korunaksız bırakmıştır (Pirenne 2006: 176-182). İslamiyet'in 7. Yüzyıldan itibaren yayılmaya başlaması ve kısa sürede İspanya/Endülüs'e kadar ulaşması (8. yy.) siyasi kriz içerisinde bocalayan Avrupa'nın gözünü korkutmuştur (Cardini 2004: 3-13). İslam'ın bir tehdit olarak Orta Fransa topraklarına kadar ilerlemiş olması, Roma'nın yıkılışından sonra Avrupa kıtasına, düşmana karşı ortak hedef doğrultusunda birleşme imkânı sunmuştur. 732 Puvaty/Poitiers savaşında Charles Martel'in Müslümanlara karşı oluşturduğu katalizör güç, Batı Hristiyanlığına bütünleştirici bir kimlik biçerken (Curtis 2015: 29) bu kimliği Doğu'dan büyük bir tehdit olarak gelen Müslümanlara karşı geliştirmesi, Batı Hristiyanlığı için oldukça kullanışlı bir alanın açılmasına neden olmuştur. Zira parçalı kıta Avrupasını birleştiren ve bunu yaparken de Roma'dan miras emperyal içgüdüyü devre dışı bırakmayan (Dawson 1992: 104-109) bu kimlik, Haçlı seferlerinin temellenmesinde oldukça etkili olmuştur. Böylesi bir tutkalın Müslümanların Anadolu'da ilerleyişi karşısında Batı Hristiyanlığını birleştirmiş ve berkitmiş olması, sonraki süreçte İslam'a dair ve İslam'la ilişkili her şeyin Batı Hristiyan kimliğini -ki bu Haçlı kimliğinin temelidir- "ben" idraki üzerinden keskinleştirmiştir.

Endülüs'te gerçekleşen İslam-Batı karşılaşmasının sonrasında Avrupa'nın gerek kilise gerekse de krallıklar üzerinden ilerlettiği öteki olana karşı Hristiyan kimliğinin, Haçlı seferleriyle hem dini hem de dünyayı kapsayan bir forma kavuşmasında Doğu dünyasında gerçekleşen Selçuklu ilerleyişinin önemli bir etkisi vardır (Demirkent 1997: 5; Abu'l Farac 1999: 339-340; Usta 2016: 31; Jones 2020: 90-91). Doğu Hristiyanlarının merkezi Bizans'ın, Anadolu'nun İslamlaşması karşısında geri çekilişi Katolik Batı dünyası ve Papalığı harekete geçirmiştir (William Archbishop of Tyre 1943a: 75-81; Willermus Tyrensis 2016: 39-43). Endülüs tecrübesiyle daha öncesinde bir yönüyle kendilerini birleştirmeye yarayan İslam fetihleri, şimdi geliştirilen Haçlı kimliğiyle Anadolu'da durdurulacak ve gerekirse geçmişin rövanşı da alınacaktır. Burada Haçlı seferlerine etki edecek Hristiyan tasavvurunun Müslümanlar karşısında konumlanması, Selçuklu Türklerini de otomatik olarak Haçlıların karşısına mevzilemiştir (Fulcherius Carnotensis 2009: 46-53). Bu makalede Haçlı kaynaklarındaki Türk ve Türk algısı ele alınırken Müslüman ana çatısının alt dalı olarak sınıflandırılıp değerlendirilmeye tabi tutulacağı ifade edilmelidir. Zira Haçlı kimliğinin en temelde ırksal bir antipatisi olmayıp dinsel bir karşı duruşu vurguladığı aşikârdır. Anadolu'nun İslamlaşmasının Selçuklular eliyle olması da Haçlı seferleriyle gelen orduların öncelikle Türklerle karşılaşmasına zemin hazırlamış ve İslam'la bütünsel Türk tasavvuru bu çerçevede oluşmuştur. Runciman'ın dediği üzere Haçlı gözünden "*Türkler ancak barbar ve putperest oldukları için*" (2008: 68) yani Müslüman oldukları için tehdittir.

Anadolu'nun Selçuklular eliyle İslamlaşmasının Haçlı seferlerini tetikleme ve Haçlı fikriyatında Müslüman Türkleri tecessüm ettirmesi, Haçlı kaynaklarının Türkleri İslam'la bütüncül algılamasını sağlamıştır. Bu minvalde makalede, Haçlı kaynaklarının Türklere bakış açısı ele alınmıştır. Türklere karşı geliştirilen fikriyatın kullanılan kelimeler, kavramlar ve olay örgüsüyle bütüncül incelenmesi Haçlı düşünce dünyasındaki Türk kimliğinin/algısının tespitine yönelik katkı sunacağı benzetilmektedir. Buna mukabil Batı'daki Türk algılayışının Haçlılar dönemi ekseninde hangi saikler ve gerekçeler üzerinden yapıldığının anlaşılması da Haçlı kimliğinin ötekine/düşmana ihtiyaç duyan yanını izaha yarayacaktır.

Çalışmada, Haçlı kaynaklarındaki Türklerin mevcudiyetini anlamlandırmak adına kavram analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu sayede Türkler/Müslümanlar için kullanılan kavram ve tabirlerin Haçlı muhayyilesindeki yeri anlaşılmasına çalışılmıştır. Makale üç bölüme ayrılmıştır: I. Bölümde Anadolu'nun İslamlaşmasının Haçlı seferlerine tesiri kabilinden Selçukluların/Türklerin Haçlılar karşısında konumlandırılışı incelenmiştir. II. bölümde Haçlı kroniklerinin Doğu'daki dindaşlarına-Selçukluların yayılımı altında ezilen-yardım götürme temayülü kapsamında maksatçılık (Paul 2019: 153-158) sorunsalı ele alınmıştır. Bu sayede Haçlıların gözünden Selçukluların değerlendirilme potası resmedilmeye çalışılmıştır. Akabinde Haçlı kaynaklarında Türklerden nasıl, ne şekilde ve hangi maksatla bahsedildiği üzerinde durularak Haçlı aklının Türkleri nasıl değerlendirdiği üzerine

yoğunlaşmıştır. Makalenin bu çerçeve üzerinden ilerlemesinin önemli bir sonucu olarak da Haçlı aklının ve ruhunun ötekini icat etme üzerinden "ben" idrakine erişiminin tespitine çalışılması olmuştur.

1. ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMASININ HAÇLI SEFERLERİNE TESİRİ: SELÇUKLULARIN AYAK SESLERİ

Anadolu, coğrafi konumu itibariyle Doğu ve Batı medeniyetlerini karşılaştıran, savaştıran ve yeri geldiğinde de kaynaştıran bir özgüveni haizdir (Sevin 2019: 5). Doğu Roma kanadının Konstantinopol'ü merkez edinerek kurulmuş olması, Anadolu'nun Romalı kimliğe bürünmesine ve akabinde Hristiyanlığın Doğulu merkezi olmasına zemin hazırlamıştır (Ostrogorsky 2011: 21-46; Eutropius 2016: 168-169; Herrin 2016: 43-53; Vasiliev 2016: 58-60; Diehl 2018: 15-17). İslam'ın ilk fetih yıllarından itibaren Anadolu'nun doğusu ve güneyinin Serhad bölgesi olması İslam'ın bölgeyle tanışmasına vesile olmuştur, ancak Selçuklu Türklerine kadar Anadolu'nun sistemli iskâna tabi tutulup İslamlaştığını söyleyemeyiz (Sevim 2014: 28-30; Gordlevskiy 2019: 25-26).

Selçukluların 1040 yılında bağımsızlıklarını elde edip (Turan 2014: 103-106; Mîrhând 2015: 61-63; İbnü'l-Esîr 2016: 81-85) stratejilerini Batı'ya yayılmak üzere geliştirmeleri Anadolu'nun doğal bir seyirle İslam dalgasına dâhil olmasının kapısını aralamıştır. Çağrı Bey'in 11. yüzyılın başlarında Anadolu'ya düzenlediği keşif seferi, bölgenin demografik ve siyasi düzlemde Selçuklulara kapı aralayacağı gerçeğinin anlaşılmasına vesile olmuştur (Turan 2014: 119-123). Akabinde Büyük Selçuklu devletinin İslam'ın temsilcisi olarak görülen Bağdat Abbasî halifeliğini Büveyhî-Fatimî ittifakına ve Şiî akımlara karşı koruma temayülü, devamında Tuğrul Bey başta olmak üzere Selçuklu çizgisinden yetişen ve beslenen siyasi kanadı hilafetin koruyucusu ve savunucusu derecesine yükseltmiştir (Turan 2014: 131-136; Mîrhând 2015: 79-80; İbnü'l-Esîr 2016: 177-182; Altınay 2021: 9-10). Bu anlayış Selçukluların fütuhât kanalını oldukça mümbit bir hâle getirmiştir ki Doğu'dan Batı'ya Selçukluların harekât sahasını Biladüşşam, Mısır ve Anadolu eksenli genişletmiştir. 1071 Malazgirt zaferiyle sultan Alparslan'ın Bizans imparatorluğuna vurduğu darbe genel manada Bizans'ın zafiyetlerini gözler önüne sermenin yanında; Anadolu'nun bir Türk ve İslam yurdu olmasına da zemin teşkil etmiştir (Attaleiates 2008: 164-168; Bryennios 2008: 54-55; Zonaras 2008: 135-138; Turan 2010: 50-51). Hatta o denli sağlam bir temel inşa etmiş olacak ki Malazgirt'in akabinde Bizans'ın içine düştüğü durumdan Batı Hristiyanlığı da haberdar edilecek ve Türk fütuhâtına karşı ortak bir harekât amacı oluşturulmaya çalışılacaktır (Morrison 2005: 20-21; Runciman 2008: 50-55; Willermus Tyrensis 2016: 40-41).

Bizans'ın Batı Roma Katolik dünyadan daha öncesinde de fasılalarla askerî yardım aldığı bilinmektedir. Her ne kadar Doğu ve Batı Hristiyanlığı ekümeniklik (evrensellik) meselesinde kendilerini yegâne otorite ve temsil merci saysalar da 1054'te

kiliseler arası büyük bir ayrılık yaşanmıştır/schisma (Holt 1999: 41; Runciman 2008: 45). Anadolu'da Selçukluların ilerleyişi ve İslam'ın bölgede yükselişe geçmesi mevcut kilise ayrılığının olabildiğince izale edilmesinin temeli olacaktır. Zira Bizans'ın Anadolu'da Selçuklular karşısında gerileyişi sadece Bizans için değil Doğu-Batı ticareti için de oldukça önemli bir tehdittir (Heyd 2000: 109-115). Ayrıca dönem itibariyle Katolik Batı Roma'nın ve kıta Avrupa'sının içerisinde bulunduğu kaotik ve zorlayıcı mevcudiyet, dinamize edilmiş Hristiyanlara, Doğu'da yeni bir hayat vaat etmeyi arzulamaktaydı ki bu vaat hem Bizans'ı Türkler'den muhafaza edebilirdi hem de Batı Avrupa'ya yeni ikmal gücü sağlayarak rahatlatılabildi (William Archbishop of Tyre 1943a: 75-85; Fulcherius Carnotensis 2009: 46-53; Willermus Tyrensis 2016: 38-46). Bu açıdan Türklerin Anadolu'da ilerleyişi Haçlı seferlerinin temelinde çıkış mantalitesine hizmet etmiş benzerdir. Haçlılar bu durumun altını Doğu'daki dindaşlara yardım (Fulcherius Carnotensis 2009: 50) sloganıyla doldurdularında Haçlı seferlerinin çıkış sebebinin Bizans'a yardım temelli gerekçesi sağlanmış olmaktadır.

Selçukluların Anadolu'da ilerleyişinin hedefe konularak seferlerin dizayn edilmesi Haçlı düşüncesinde Selçuklu Türklerinin ilk kroniklerden itibaren konu, bağlam ve söylem çerçevesince yer almalarına neden olmuştur. Bu durum Haçlı seferlerinin oluşumu ekseninde Türkler'in ve otomatik olarak Müslümanların düşman safında nitelendirilmelerine ve Haçlı ruhunun ötekini inşa üzerinden temellenmesine yardımcı olurken bu düşüncenin kronikler yoluyla tarihe mal edilmesi ve Haçlı tasavvurunda Türklerin/Müslümanların karşılaşılan düşman olarak tasviri de Batı aklının Doğu'yu anlamlandırmasında hayati bir yer tutmuştur. Karşılaşılan ve savaşılabilecek düşman üzerinden işlenen bu tarih kurgusu Batı kimliğinin oluşmasına hizmet etmenin yanında; Doğu'nun algılanışı meselesine de kaynaklık etmiştir.

2. TARİHİN İNŞA SÜRECİ: HAÇLI KAYNAKLARININ MAKSATÇILIK SORUNSALI

Haçlı seferlerinin gerçekleştiği dönem itibariyle "tarih", bugünün bilimsel kriterleriyle değerlendirilmekten oldukça uzaktır. Bilhassa Avrupa'nın Hristiyanlaşmasıyla birlikte tarih algılayışının teleolojik bir zeminden kök salması (Watson 2020: 339) Haçlı seferlerinin Tanrı buyruğu adına oluşturulmasına neden olurken (Brentano 1934: 26-27) bu durum aynı zamanda seferlerin nasıl ve ne şekilde yapıldığının kaleme alınmış serüvenine de temel teşkil etmiştir. Bu sayede Haçlı seferlerinin çıkışı noktasındaki Tanrı'nın emrini yerine getirme düşüncesi (Tanrı böyle istiyor!/Deus le Volt!) (Runciman 2008: 85; Robert Monk 2013: 7) Haçlı kaynaklarındaki maksatçılığı doğurmuş ve bunun neticesinde de gerek Haçlı kimliğinin oluşması gerekse de Haçlıların karşısında olanları tanıtan, betimleyen ve tasvir eden bir külliyatın şekillenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Ortaçağ Hristiyan tarih tasavvuru ve yazımı kabaca "nesnel ya da Tanrısal planı keşfedip ortaya koyma" işidir (Collingwood 2019: 86). Burada Braudel'in "tarih kendi

zamanının çocuğudur" (Braudel 2016: 25) cümlesindeki derinliği Haçlı tarih yazımı üzerinden anlamlandırdığımızda; seferlerin gerekçesini seferleri gerçekleştiren ve tabiri caizse bir ebeveyn derekesinde olan Haçlı zihninden süzdüğümüzde, "tarih" Haçlı ruhunu içselleştirmiş yani çocuğunu yetiştirmiş gözükmektedir. Deyim yerindeyse Haçlı seferleri tarihi, Haçlı seferlerinin çocuğudur. Bu meyanda da tarihin dönem itibarıyla maksatçılığı Haçlılar için bir sorun teşkil etmemektedir, aksine Haçlıların mevcudiyetini ontolojik temeller üzerine inşa etmektedir. Ancak bugünün bilimsel ölçütleriyle olaya bakıldığında Haçlı tarih yazımının maksatçılığı Doğu'yu ve Doğu'ya ait olanları kendi meşruiyeti üzerinden biçimlendirmekte ve öteki ilan etmektedir. Bu bağlamda Haçlı düşüncesinin kendini inşa süreci, ötekini ve düşmanı icat süreciyle eş güdümlü değerlendirilmelidir. Haçlı kaynaklarındaki Türk tasavvurunun kapsama alanı ve kurgusal bağlamı da Haçlı kimliğinin inşa sürecine dâhil bir kaygıyla oluştuğundan, bu başlıkta Haçlı kaynaklarındaki maksatçılığın Türkleri nasıl karşıladığı üzerinde durulmuştur.

Haçlı seferleri, Avrupa'da bir dizi sosyal, siyasi ve ekonomik sorunun dinî argümanlar üzerinden okunarak dizayn edilmesine üzerine gerçekleşmiştir. Roma'nın yıkılması sonrasında Hristiyan formatla yeniden dizayn edilen Batı Avrupa'da iktidarın temellenmesi, Tanrı otoritesi ve onun yeryüzüne temerküzü şeklinde temayüz etmiştir (Augustinus 2021a: 119-121; Augustinus 2021b: 33-34). Hristiyan düşüncesine göre Tanrı'nın gücünü yeryüzünde görme arzusu Aziz Augustinus'tan (354-430) itibaren dile getirilen bir yaklaşımdır (Çekiç 2023a: 383-385). Bilhassa 11. yüzyılın başlarından itibaren Kudüs ve Hz. İsa'nın kurtuluşu gibi öngörülerin Doğu'ya düzenlenecek seferlere alt yapı oluşturması da seferlerin başarı paydasını arttırmıştır (Runciman 2008: 36-39).

Papa Urbanus'un Clermont konsilinde (1095) yapmış olduğu genel Haçlı çağrısı seferlerin anlaşılması ve Haçlı tarih yazımındaki temel yaklaşım bağlamında oldukça kıymetli veriler sunmaktadır. Papa Urbanus'un Fransa'da kıta Avrupasını harekete geçiren çağrısı Avrupa'nın iç dinamiklerinin ürünü olduğu kadar, Anadolu cenahından sıkışan Bizans'ın yardım çılgınlıklarını da yükseltmektedir. Bilhassa Anadolu'nun Türkler tarafından fethinin Urbanus cephesindeki yankısı seferin temel gerekçesine işaret etmektedir ki bunu I. Haçlı seferinin en temel kaynağı Fulcherius'un eserinden ele aldığımızda karşılaştığımız tablo oldukça sarıhtir: "*Papa Urbanus, Roma topraklarının iç kısımlarının Türkler tarafından fethedildiğini ve bu hareketle Hristiyanlara zalimce boyun eğdirildiğini duyduğunda Tanrı sevgisinin ona verdiği destekle ve dindarlığıyla yola koyulup, dağları aşarak Fransa'ya vardı, orta Fransa'da bulunan ve Clermont denilen şehirde bir meclis toplanmasına karar verdi*" (Fulcher of Chartres t.y.: 62; Fulcherius Carnotensis 2009: 46). Burada Fulcherius'un anlattığına göre Papa'yı harekete geçiren temel dürtü Roma topraklarının yani Bizans'ın iç kısımlarının Türkler tarafından fethedilmesi ve bu fethin akabinde Hristiyanlara zalimane bir şekilde boyun eğdirilmesidir. Hristiyanlığı, Clermont konsilinde yaklaşık 200 yıl Haçlı seferleri üst çatısıyla bütünleştiren Urbanus'un genel Haçlı vaazındaki temel çıkış noktasının,

Türklerin İslam'ı temsilen elde ettiği ilerleyiş olarak gösterilmesi Haçlı aklının Türkleri düşman safına konumlandırmasına ilk basamak teşkil etmiştir. Burada Türk ve Müslüman ayrımının da yapılmadığını gözlemlediğimizde Haçlı düşüncesinin İslam üst çatısı altında Müslümanların ilerlemesine hizmet eden herkesi -ırk ayrımı yapmadan- karşıt cephede resmetmesi kaçınılmaz bir mahiyete bürünmüştür. Fulcherius'un anlatısına göre Papa Clermont'ta bulunan herkesi etrafında toplayıp ateşli bir vaaz vermiştir: *"Acı çeken bir kilisenin kederli sesi"* olarak sözlerine başlayan Urbanus: *"Orada bulunanlara yalvararak, dinlerine eski gücünü kazandırmaları için, içlerinde var olan ve şeytanın entrikalarının üstesinden gelecek kararlılığı harekete geçirmeleri için ve şeytan tarafından zalimce zayıflatılan kutsal kiliseyi, tam olarak eskiden olduğu saygın konumuna getirmeleri"* adına Hristiyanları yüreklendirmiştir (Fulcher of Chartres t.y.: 62; Fulcherius Carnotensis 2009: 46-47).

Tam olarak burada sorulması gereken bir soru vardır. Eğer ki Anadolu içlerinde Selçuklu ilerleyişi olmayıp, Bizans imparatorluğu Batı dünyasından yardım istememiş olsaydı Fulcherius'un anlatısına göre temel gerekçelendirme eksik kalacaktı; başka bir deyişle Haçlı seferlerinin başlaması için tumturaklı bir nedene ihtiyaç duyulacaktı. Burada Türklerin Anadolu fütuhatı Haçlı seferlerinin başlamasının katalizör gücü olmanın yanında, seferlerin yazım geleneğini de Haçlı-Türk/Müslüman karşılaşması ekseninde başlatmıştır.

Clermont'ta yapılan genel çağrıda Anadolu'dan başlayacak karşı duruş dalgası Kudüs'te neticelenecek şekilde Haçlı muzafferiyetine işaret ederken: *"Müminlere karşı sebepsiz yere mücadele etmeye alışkın olanlara, şimdi başlayan ve zaferle sona erecek olan bu savaşta imansızların üstüne yürümelerine izin verin. Uzun süreden beri haydut olanların şimdi İsa'nın askerleri olmasına izin verin. Bir zamanlar kardeşleriyle savaşanların şimdi barbarlara karşı olan bu savaşa yasal olarak katılmalarına izin verin"* (Fulcher of Chartres t.y.: 66-67; Fulcherius Carnotensis 2009: 51) denilmektedir.

Burada söylenenleri maddeleştirecek olur isek:

1. Haçlı seferleri imansızlara karşı düzenlenecektir.
2. Bu seferler neticesinde müminlere-yani Hristiyanların birbirlerine karşı olan savaşı-karşı savaşılmayacak ve bütün enerji imansızlara -Türkler ve Müslümanlar-karşı birleştirilecektir.
3. Kıta Avrupasında haydut nitelmesi kapsamında değerlendirilenlere genel bir dinî af bahşedilmekle birlikte, toplum tarafından dışlanan bu insanlar Haçlı kimliğiyle Doğu'ya gönderilecektir.
4. Hristiyanların birbirleriyle savaşlarına yasal olarak son verilecek ve bu meşruiyet zemininde savaşılacak cephe Türkler/barbarlar olacaktır.

Bu yaklaşım, Hristiyanları Papalık tarafından meşru bir zeminde birleştirirken; karşılarına Anadolu'daki Türkler ve Doğu'daki Müslümanları -dinsiz ve barbar

olarak- çıkarmaktadır. Bu durum Haçlı kimliğini inşa ederken, bunu karşı tarafta Türk ve Müslüman kimliğini ötekileştirmek ve düşmanlaştırmak üzerinden yapmıştır. Bu anlayış üzerine geliştirilen Haçlı tarih yazımı temel dinamiğini Anadolu'da Bizans'ın elini rahatlatmak için Türk ilerleyişini durdurmak maksadıyla yaptığında, Haçlı kimliğini inşa süreci de başlamış olmaktadır. Bugünün tarih anlayışı Haçlı tarih yazımını ideolojik kapsamda değerlendirip maksatçılığını aşikâr kılarsa da dönem itibarıyla bu anlayış Haçlılara oldukça pragmatist bir kapı aralamıştır. Haçlı kimlik inşasında Anadolu'nun İslamlaşmasıyla başlatılan tarihsel süreç, sonraki Haçlı kroniklerinde de Müslümanları Haçlı ruhunu diri tutmak ve kemikleştirmek adına detaylıca işlemiştir.

Genel hatlarıyla Haçlı tarih yazımı Clermont'u başlangıç sayarak ilerlemiş ve burada vaaz edilen mevzu Türklerin ilerleyişiyle Hristiyan dünyanın zillet altında kaldığı yönünde irtibatlandırılmıştır. Bu sayede Haçlı kimliğinin oluşumuna Selçukluların mevcudiyeti üzerinden İslam düşmanlığı kapsamında ciddi bir katkı sağlanmıştır. Bu fikriyat üzerinde Haçlı kaynaklarının Türkleri tabir edişi ve onları tasvir ederken kullanılan kavramların anlaşılması zaruridir. Zira Haçlı aklının kendine göre teşekkül ettirdiği Türklerin, Batı'da Ortaçağ'ı taşan bir algı dalgasına tekabül ettiği gerçeğinden hareketle, Haçlı seferleri döneminin bu algıyı yoğunlaştırmasını tahlil etmek gereklidir. Çünkü sefer tayin etme ve buna mukabil düşman yaratma maksadıyla Türklerin ilk seferden itibaren Haçlı kroniklerinde yer edinmesi gerçek ve tahayyül/imege arasında bir Türk tipinin icadını sağlamıştır. Bu minvalde Haçlıların Türk algısının Haçlı kaynaklarında geçen şekliyle gerekçeli bir şekilde tahlilinin yapılması gerekmektedir.

3. HAÇLI KAYNAKLARINDA TÜRKLER: TANRI'NİN VE KUTSAL HRİSTİYANLIĞIN DÜŞMANLARI

Haçlı kaynaklarının maksatçı yaklaşımı seferlerin başlaması noktasında Türklerin düşman safında kullanımına imkân tanımıştır. Şimdi buradan hareketle Türklerin Haçlı kaynaklarında nasıl ve ne şekilde yer ettiğine bakılması gerekmektedir. John Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* isimli çalışmasında: "Zihninde olup bitenleri duyan biri algılamının farkına varabilir" (1999: 192) demektedir. Locke'nin yaklaşımından hareketle, Haçlı zihni Türkleri İslam'la birlikte ve eşdeğer duymakta/kodlamaktadır. Türklerin İslam'a ve Müslümanlara olan hizmeti sayesinde Haçlı dünyası kendisini Bizans'a yardım etmek amacıyla dizayn etmiştir. Bu çerçevede Türklerin algılanışını İslam'ın algılanışından ayrı düşünmemek gereklidir. Çünkü Batı dünyası için temel mesele Hristiyanlığın İslamiyet karşısında geri çekilişidir ve Haçlı seferleri arifesinde bunu Selçuklu Türkleri sağlamıştır. Bu zaviyeden bakıldığında Haçlı kaynakları Türkleri ele alırken ve incelerken savaşılabacak bir grup olarak resmetmiş; bu resmi çizerken de yeri geldiğinde korku duygusunu işlevsel kılmış yeri geldiğinde ise düşmanlık ve nefret dilini kullanmıştır. Haçlıların

bu algısındaki duygu karmaşası sonraki yüzyıllardaki Batı'nın gelgitli Türk tasavvuruna da temel teşkil etmiştir.

Haçlı Seferleri Anadolu'nun Türkler'den kurtarılması ekseninde başladığı için Türkler genel itibarıyla Haçlı/Hristiyan kaynaklarında karşılaşıp mücadele edilecek düşman olarak kodlanmıştır. Bu kodlama o denli tesirli olmuştur ki sonraki Haçlı seferlerinde dahi Haçlıların karşısına çıkan başka milletler de Türk kapsamında değerlendirilmiştir. Kaynaklarda: *"Tanrı'nın düşmanları/düşman"* (Fulcher of Chartres t.y.: 67; The Gesta Tancredi of Ralph of Caen 2005: 45; Fulcherius Carnotensis 2009: 51), *"hain Türk"* (Raimundus Aquilers 2019: 90), *"kâfir halk"* (Gunther Von Paris 2022: 35), *"barbarlar"* (Anonim Haçlı Tarihi Gesta Francorum 2013: 82), *"Tanrı'nın ve Kutsal Hristiyanlığın düşmanı Türkler"* (The Deeds of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem 1979: 32; Anonim Haçlı Tarihi Gesta Francorum 2013: 87; Caffaro 2013: 50-51), *"inançsız Türkler"* (Willermus Tyrensis 2019: 41), *"vahşî/zalim Türkler"* (Korunur 2019: 272), *"Tanrı'nın ve bizim düşmanlarımız"* (Çalışır 2018: 25), *"Hristiyanların katilleri Türkler"* (Çalışır 2018: 41) şeklinde nitelendirilen Selçuklular -ki sonraki süreçte yer yer tüm Müslümanlara Türk demişlerdir ve bunun sebebi ise Haçlı seferlerinde ilk olarak Türklerle/Selçuklularla karşılaşmış olmalarıdır- Haçlı muhayyilesinde üç tasnifle değerlendirilmiştir.

1. Türkleri nitelendiren vahşî, zalim, düşman gibi kavramlar esasında Türklere karşı duyulan korku ve bilinmezliğin bir tezahürü şeklinde düşünülebilir. Bu bağlamda Türkler korkulan kimselerdir.

2. Katil, hain, barbar gibi nitelemeler ise Türklere duyulan korku üzerine konumlandırılacak kavramlardır. Bu bağlamda ise Türkler medeniyetten uzak ve öteki olan kimselerdir, bu bir bakıma da tekfirdir. Tekfir, ötekini icat eden önemli bir yaptırım ve düşmanı tanımlayacak cari bir arkaik uygulamadır. Haçlıların oldukça işlevsel kullandıkları bir yöntemdir.

3. İnançsız, kâfir, Tanrı'nın ve Hristiyanlığın düşmanı gibi nitelemeler ise Türklerin genel manada İslam'ın temsilcisi olduklarına vurgu kabilindedir. Bu bağlamda Hristiyanların savunucusu olan Haçlıların otomatik olarak düşmanı olan Türkler, bu düşmanlığı sadece Hristiyanlığa karşı değil, aynı zamanda Tanrı'ya karşı da sergilemektedirler. Bu sayede de Türkler Haçlı seferlerinin ontolojik dayanaklı düşmanları mesabesinde değerlendirilmektedirler. Haçlı kaynaklarının nitelemesiyle tekilden tümele -korkudan İslam karşıtlığına- doğru bir uzamda ele alınan Türkleri korku, ötekileştirme/düşmanlaştırma ve İslam karşıtlığı ekseninde Haçlı kaynaklarında anlatılan olaylarla değerlendirmek gerekmektedir. Burada serdedilen örnekler başlangıçtan nihayete kadar Haçlı seferlerinin genelinden alınmaya gayret gösterilmiş ve bu yapılırken de olay çeşitliliğinin fikir vericiliği göz önünde bulundurularak analiz edilmeye çalışılmıştır. Haçlı seferlerinin temel gerekçesi olan Türklerin Anadolu'yu fethi meselesi bir gerçektir. Bu gerçeklik üzerine inşa edilen sefer sürecini Haçlı kaynakları abartılmış ve aşırıya kaçan Türk korkusuyla bütüncül

işlemişlerdir. Bu başlıkta öncelikli olarak korkulan Türkler hakkında yapılan değerlendirmeler ele alınacaktır.

1096'da Avrupa'dan yola çıkan Haçlı orduları Bizans ile anlaştıktan sonra Anadolu'ya geçirilmiş ve Selçukluların başkenti İznik'i almayı başarmışlardı (1097). Akabinde Türklerin geri çekilmekle birlikte yıpratma faaliyetlerini Fulcherius şöyle nakletmektedir: *"Türkler kurtlar gibi uluyor, attıkları oklar da sağanak şeklinde üzerimize yağıyordu. Tüm bunlar bizi sersemletmişti. Adamlarımızın çoğu ölmüş ve yaralanmıştı. Gerçek korku bilmeyen Türklerin ise cüreti ve cesareti dikkat çekiciydi"* (Fulcher of Chartres t.y.: 85; Fulcherius Carnotensis 2009: 69). Burada mevcut korkuyla gelen Haçlıların izlenimini nakleden Fulcherius'un, Türklerin kurt gibi uluduklarını dile getirmesi ilginçtir. Bununla ilgili olması muhtemel olarak 12. yüzyılın başlarında Doğu'da yazılmış bir Hristiyan reddiyesi olan Rahip Bahira anlatısında Türklerden *"Kurtları andıran"* (Gottheil 2021: 93) adamlar olarak bahsedilmesi Haçlı korkusuyla alakalı gözükmektedir. Haçlıların İznik zaptından sonra Urfa'ya ilerledikleri esnada yolda Ermenilerle karşılaştıkları ve Ermenilerin Haçlı ordusunu büyük coşkuyla karşıladıktan sonra Fulcherius'un bu sevinişe getirdiği yorum şu meyanadadır: *"Kendilerini Türklerden koruyacağımızı duymuş olmalılar"* (Fulcher of Chartres t.y.: 91; Fulcherius Carnotensis 2009: 75). Burada Türklerin Ermenileri rahatsız ettiği ve korkuttuğunu ima eden yazarın altını çizdiği vurgu, Türklerin bölge için korkutucu ve rahatsız edici olduğu yönündedir. Buna benzer bir örnek de Antakya kuşatması esnasında yaşanmıştır. Haçlıların kendi aralarında toplantı yaparak kuşatmayı sürdüreceği bir hisar inşa etmeye (Malregar Kalesi) karar verdiklerini ve orada *"Türk korkusu olmadan sağ salım kalma"* arzularını Anonim Gesta'dan okuduğumuzda Türk korkusunun Haçlı düşüncesinde önemli bir yer ettiği gözlemlenmektedir (Anonim Haçlı Tarihi Gesta Francorum 2013: 85).

Türk korkusu Haçlılar için durağan bir korku olmayıp dinamik ve işgalci bir korkudur. İmadeddin Zengî'nin 1144 yılında Urfa'yı ele geçirmesinden bahseden Willermus şunları nakletmektedir: *"Urfa Türklerce zapt edildikten sonra, Batı'da inançsız Türklerin sadece Urfa'yı fethetmekle kalmayıp, bütün Doğu ülkelerini boydan boya serbestçe kat ederek Haçlılara ait köyleri ve şehirleri tahrip ettikleri"* haberi tüm Avrupa'da yayılıp Haçlıları kışkırtmıştır (William Archbishop of Tyre 1943b: 163; Willermus Tyrensis 2019: 40-41). Burada Urfa'nın dışında bir kaybın olmamasına rağmen Haçlılar nezdindeki Türk korkusu bütün Doğu memleketlerinin kaybı şeklinde bir kayıp yaşadıklarını düşünmelerine sebep olmuştur. Bu yeni Haçlı ordusunu harekete geçirmek için yapılmış olduğu kadar, Türklerin ilerleyişinin durdurulamaz olmasıyla da ilinti görüldüğünü akla getirmektedir. Buna ilaveten Doğu ülkelerindeki Haçlı şehirlerinin ve köylerinin tahrip edildiği gerçeğe örtüşmemektedir. Bu haberin Haçlıları galeyana getirmek için dillendirildiği açıktır. Bu yaklaşım sonraki seferler için de oldukça kullanışlı bir mahiyet arz etmektedir ki Selahaddin Eyyûbî Kudüs'ü fethettiğinde (1187) Antakya patriği Aimery, İngiltere kralı II. Henry'e bir mektup yollayarak Kudüs'te olan biteni anlatmakla kalmayıp kutsal haçın *"Türklerin alayına*

maruz kaldığını" mektubuna eklemiştir (Barber-Bate t.y.: 85; Çalışır 2018: 49). Burada Selahaddin'in zaferiyle birlikte anılan Türk vurgusu Haçlı zihninde Türklerin daimî surette Haçlıların karşısında olduğunu gösteren bir delildir. Bu vurguyu perçinleyen başka bir anonim Haçlı kroniğinde *"Türkler ile Sarazenlerin komutanı ve efendisi"* Selahaddin'in, Kudüs'ü kılıç zoruyla ele geçirdiği anlatılmaktadır. Anlatının dilsel dehşetindeki amaç Doğu'daki kaotik durumu ortadan kaldıracak bir seferin dizaynını sağlamak içindir (Dördüncü Haçlı Seferi'nin Anonim Kaynakları 2022: 101-103). Bu anlayışa ilave olarak III. Haçlı seferinde Arslan Yürekli Richard'ın sefer kroniği olan Itinerarium'da geçen pasaj dikkat çekicidir. Anlatıya göre Richard, Selahaddin'e ve zaferine o denli öfkeli ki Akka'dayken onun hakkında kendi ordu mensuplarınca şöyle bir kanaat belirlemiştir: *"Kral Richard oldum olası Türklerin kökünü kazımayla, onların aşırı şişkin kibirini söndürmeye ve Muhammed'in buyruklarını ortadan kaldırıp Hristiyanlığı yüceltmeye kendini adanmış birisiydi"* (Nicholson 1997: 231; Korunur 2019: 137). Burada Selahaddin'in Kudüs'ü fethi sonrasında dahi, Haçlı aklının/muhayyilesinin Türklerin kökünü kazımayla yönelik çalıştığı görülmektedir.

IV. Haçlı seferi katılımcısı ve kronikçisi Villehardouin'in *"Türklerin elinde esir bulunan Kudüs'e acımanız ve İsa'nın utancının intikamını almanız için"* harekete geçmemiz gerekli yolundaki söyleminde de dillendirildiği üzere (Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes 2016: 9) Haçlılar için Bizans'ın yağmalanmasıyla neticelenen IV. Haçlı seferinde (1204) dahi temel argüman olarak Türk düşmanlığı kullanılmıştır. Türk düşmanlığı Haçlı seferlerini dinamize etmekle kalmamış ötekileştirme ve düşmanlaştırma üzerinden Türk algısının Batı'da derinleşmesine de hizmet etmiştir.

Türklerin hain, katil, barbar vb. tasniflemeyle değerlendirilmesi (Fulcherius Carnotensis 2009: 111; Anonim Haçlı Tarihi Gesta Francorum 2013: 82; Çalışır 2018: 41; Raimundus Aquilers 2019: 90) Haçlı tarih yazımında kronik bir olgusalıktır. Düşmanın nitelendiği bu kavramsallaştırmalar Haçlı kaynaklarındaki örnekler üzerinden okunduğunda Türklerin tekfir edilme gerekçesi anlaşılmaktadır: Türkler korku saldıkları kadar da Müslümandır ve Müslüman olmaları düşman olmaları için yeterli bir gerekçedir. Türklerin Müslümanlık çatısı altında olmaları Haçlıların Hristiyanlığı temsil etmelerinden kaynaklı tekfir ağını kullanmalarını gerekli kılmıştır. Haçlı seferleri gerekçelendiği esnada Türkleri Anadolu'dan atmak ve Bizans'ı rahatlatmak temel kaygı iken; neredeyse bütün Haçlı kroniklerinin sefer kurgusunu İslam düşmanlığıyla bütüncül gerçekleştirmesi bu kaygının bir uzantısı olarak dikkat çekicidir. Bu minvalde ilk olarak Willermus'a bakılması faydalı olacaktır. Willermus Kudüs Haçlı Krallığını anlattığı eserini, şeytandan ilk doğan Muhammed'in Doğu ülkelerinde zararlı bir doktrin icat ederek insanları kılıç zoruyla bu dine dâhil ettiğiyle başlatmaktadır (William Archbishop of Tyre 1943a: 60; Willermus Tyrensis 2016: 27). Devamında Türklerle ilgili bir fasıl açarak Türklerin Haçlı seferlerine sebep olduğu fikriyatını işlemektedir. Willermus: *"Bizim halkımızla bazı mücadeleler yapmış ve hâlâ cesurca yapmakta olan Türkler"* hakkında İran'a ve Doğu ülkelerine hâkim olduktan sonra Kudüs ve çevresini tamamen ele geçirmişler; Hristiyanları baskı altına alarak

türlü işkence ve zulüm yapmışlardır, demektedir (William Archbishop of Tyre 1943a: 71-74; Willermus Tyrensis 2016: 35-37). Burada İslam genellemesinden Türkleri özelleterek serdedilen tarih anlatısı, devamında 1071 Malazgirt savaşını, kâfir güruhun (Selçuklular) Hristiyanlık adı ve inancına zarar verici ve Bizans'ı kâfirlere vergi yükümlüsü yapan bir savaş olarak resmetmektedir (Willermus Tyrensis 2016: 40-41). Diğer Haçlı kaynaklarında da temel kurgu aşağı yukarı bu şekildedir (Fulcherius Carnotensis 2009: 45-51; Anonim Haçlı Tarihi Gesta Francorum 2013: 49-50; Barber-Bate ty: 15-17; Çalışır 2018: 17-20; Peter Tudebodus 2019: 57-64). Türklerin dinî mensubiyeti Haçlılar için Hristiyan savunularını gerçekleştirebilmek adına oldukça kullanışlıdır. Bu perspektiften ele alındığında Türk-İslam düşmanlığı üzerinden yapılan Haçlı tarih yazımı kurgusu I. Haçlı seferinde yer yer o denli vahşete dönüşmüştür ki yapılanlar Tanrı'nın memnuniyeti adına yapılmıştır. Haçlıların geliştirdiği ötekileştirme ve İslam karşıtlığı -Türk olsun ya da olmasın- onlara seferler boyunca yapılanları Tanrı adına gerçekleştirme meşruiyeti sağlamıştır. Fulcherius, Antakya kuşatması ve Haçlı zaferini anlattığı pasajda Türkleri mağlup ettiklerini ve onlardan arda kalan çadırları ele geçirip Müslüman kadınların karınlarına mızrak saplamak suretiyle katlettiklerini yazmaktadır. Devamında yazar Haçlıların Tanrı'dan aldıkları kudretle Türklerin görkemini yok ettiklerini ifade etmektedir (Fulcherius Carnotensis 2009: 90). Burada Türklerin görkemini Tanrı'nın kudretiyle yok eden Haçlı aklına göre Tanrı da Türklerin yenilmesini arzulamaktadır. Çünkü Türkler daha öncesinde de belirtildiği üzere Hristiyanlığın ve Tanrı'nın düşmanlarıdır.

Haçlılar, Antakya'yı ele geçirdikten sonra Roma dünyasına bir mektup yazarak elde ettikleri zaferi şöyle nakletmişlerdir: *"Tanrı büyük merhametini ortaya koyarak bize yardım etti ve Antakya'yı almamızı sağladı. Lordumuz İsa'ya utanç veren Türklere hücum edip onları katlettik, biz İsa'nın hacıları her şeye kadir Tanrı'nın intikamını almak için Kudüs'e gideceğiz. Bizler Türkleri kuşattık ancak sonradan Horasan, Kudüs ve Dimaşk'tan gelen Türkler tarafından kuşatıldık, neyse ki İsa'nın merhameti sayesinde kurtulduk"* (Barber ve Bate t.y.: 25-26; Fulcherius Carnotensis 2009: 91-92; Çalışır 2018: 27-28). Haçlıların dile getirdiği üzere İsa'ya utanç veren ve onun dinini alçaltan Türklerin katli gerçekleşmiş ve Haçlıların bu ilerleyişinin Kudüs'e dek devam edeceğinin altı çizilmiştir. Haçlıların, Kudüs'e gidene dek yaptıkları katliamların gerekçesi daima bu mektupta dile getirildiği üzere işlenmiş ve yapılanların temel gözlemcisi ve bir o kadar da destekleyicisi olarak Tanrı işaret edilmiştir. Maarratunnuman'da Haçlı yamyamlığının yapılması (Michaud 2011: 219-221; Asbridge 2014: 104; Maalouf 2016: 49-51) Kudüs'te gerçekleştirilen katliamların hepsi (Ebu'l-Fidâ 1997: 27-28; Yousif 2009: 180; Willermus Tyrensis 2016: 363-366; Peter Tudebodus 2019: 179-185; Polat 2019: 189-194) İsa'nın utancını külli manada İslam'a karşı ortadan kaldırmak için yapılmıştır. Bu minvalde Tanrı, Haçlıların yaptıklarından memnundur ve Türkler Haçlılar eliyle Tanrı tarafından cezalandırılmıştır. Hristiyanlığın ve Tanrı'nın düşmanı Türkler bu sayede dize getirilmişlerdir.

Haçlı tarih yazımı kurgusunun Türklere -ki Müslüman olduklarını unutmadan- odaklı vurgusu seferlerin başlangıcından nihayetine değin işlevsel bir düşman yaratmıştır. Bu düşmanın Müslümanlığı meselesi ise Haçlıların İslam'a karşı duruşlarında onların elini rahatlatıcı bir argümana dönüşmüştür. Hatta öyle ki yer yer Türklerin zeki ve muharip olduklarının bilinip dillendirilmesine rağmen (Fulcherius Carnotensis 2009: 75; Willermus Tyrensis 2019: 27; Deuilli Odo 2021: 139) Türk, Batı muhayyilesinde Müslümandan ayrı olmayarak daima düşman ve öteki olarak görülmüştür (Arjana 2019: 19-20). Haçlı literatürünün bu bağlamda Batı'da bir paradigma oluşturduğunu gözlemleyebileceğimiz örneklerden birisi Shakespeare'nin meşhur tragedyası Othello'da geçmektedir. 16. yüzyılın atmosferini yansıtan Othello, ölümünden önceki son tiradında şunları söylemektedir: *"Bir gün Halep'te dolaşırken rastlamıştım zorbalık eden bir sarıklıya, bir Venedikliyi dövüyor, deolette küfrediyordu, gırtlaktan yakalayıp sünnetli köpeği gebertmişim..."* (Shakespeare 2020: 156). Batı'dan Doğu'ya bakış açısını gösteren bu sözler sünnetli köpeği -ki Müslümandır- gebertmeyi/katletmeyi görev addetmektedir. Bunu yaparken de Venediklinin hakkını savunmaktadır; nihayetinde Venedikli de Batı'dandır. Müslümanlara bakış açısının Haçlı seferlerinden mühlhem ve geliştirilmiş bir yansıması olan bu sözleri, Ginzburg'un *Peynir ve Kurtlar*'ının ana karakteri Menocchio'nun yaklaşımıyla derinleştirdiğimizde Batı'daki Türk/Müslüman algısı daha da netleşecektir. Menocchio 16. yüzyılın ikinci yarısında İtalya'nın dağlık bir köyünde yaşamış ve sıradan bir değirmenci olarak engizisyona başkaldırma cesaretini göstermiş birisidir. Bir gün mahkemede: *"Türk olsaydım Hristiyan olmak istemezdim, ama bir Hristiyanım Türk olmayı hiç istemem"* (Ginzburg 2016: 144) sözleri, kiliseye ve doktrinlerine karşı çıkmasına rağmen olumsuz Türk algısını içselleştirdiğinin delili olarak durmaktadır. Bir Hristiyan olarak -ki oldukça sorgulayıcı bir karakter olmasına rağmen- Hristiyanlık ile Türklük ilişkisinin bu denli geçişkensiz olduğunu dile getirmekten çekinmemiştir. Bu yaklaşımın, Haçlı seferlerinde temellendirilen ve içselleştirilerek devam eden bir arka planı haiz olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda Batılı düşüncede Osmanlı karakteristiğinin oluşmasında da Haçlı seferlerinin etki payı aşikâr durmaktadır (Curtis 2015: 30-34; Housley 2016: 54-55; Kalın 2016: 193-195).

SONUÇ

Haçlı seferleri, bir bakıma Avrupa dünyasının kendini Doğu'ya taşıma ve Doğu üzerinden konumlandırma serüvenidir. Seferlerin başlamasını tetikleyen Avrupa'nın siyasi, sosyal, ekonomik ve dinî iç dinamiklerinin yanında, dışarıdan etki etmiş dinamikler de mevcuttur. Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethi süreci ve Bizans'ın bununla baş edemeyerek Katolik Batı dünyasından yardım talep etmesi, seferlerin başlamasına sebep olan birincil dış dinamiktir. Anadolu'nun Türkler tarafından İslamlaştırılmasını ve Bizans'ın Doğu'da kan kaybedişini Hristiyanlığın yenilgisi olarak lanse eden Papalık makamı, bu düşüncüyü Türklerin Hristiyanlığa maddi ve manevi zarar verdiği fikriyle bütüncül kıldığında hem seferin temel

gerekçesi açıklanmış olmakta hem de Türklerin/Müslümanların karşısına konumlanan Haçlı kimliği icad edilmektedir. Bu sayede Türkler, Haçlıların zihninde seferlerin ontolojik anlamda varlık sebebi derecesine getirilmişlerdir.

Haçlı kaynaklarının seferlerin başlangıç itibarıyla tarihsel anlatısı genel hatlarıyla Müslüman, Türk, öteki/düşman tasnifiyle ele alınmıştır. Batı Avrupa'nın İslam'ı Endülüs kanalıyla tanıyıp işgalci kodladıktan sonra, Bizans'ın Selçuklular üzerinden Batı'dan yardım talebi zaten olumlu olmayan Müslüman algısının olumsuz yönde derinleşmesine imkân tanımıştır. Anadolu'dan Selçukluları atmak ve Kudüs'ü kurtarmak amacıyla yola çıkan Haçlıların, Türk kavramsallaştırması bu noktada oldukça anlaşılır bir tablo çizmektedir. Haçlı kaynaklarında Türkler: vahşi, zalim, düşman, katil, hain, barbar, inançsız, pagan, kâfir, Tanrı'nın ve Hristiyanlığın düşmanı olarak işlenmiştir. Haçlı kaynaklarının bu bakış açısı iki yönlü bir faydaya hizmet etmiştir: Bunun ilki kısa vadede düşmanın (Türk/Müslüman) tespitine yaramış ve seferleri dinamize etmiştir; ikincisi ise Haçlı kaynaklarındaki bu tip kavramsallaştırmalar Batı'nın Türk algısını şekillendirmiş ve sonraki yüzyıllara bu olumsuz bakış açısını tevarüs etmiştir. Vahşi, zalim, düşman vb. ölçekteki nitelemeler Türklerle karşı duyulan bir korkuya da işaret etmektedir. Bu korkunun ortadan kalkması ve zalimliğin/vahşetin önünün alınması için Haçlıların iktidarlarını Doğu'da temellendirmeleri gerekmektedir. Bunların üzerine barbar, kâfir, pagan, Tanrı düşmanı, Hristiyanlığın/Hristiyanların düşmanı gibi kavramlar ise Haçlıların iktidarlarını Doğu'ya temellendirme arifesinde İslam'a karşı duydukları nefretten hareketle, Hristiyanlığın evrensel bir dünya otoritesi olmasını arzulamalarından kaynaklanmaktadır. Haçlı kaynaklarının bu düşünsel zemindeki zengin veri aktarımı göz önünde bulundurulduğunda, bu gelişigüzel icra edilmiş bir durum değildir; aksine seferlerin seri ve ateşli bir şekilde yapılması ve düşmanın Tanrı adına imlenerek ortadan kaldırılmasını hedefleyen bir mahiyet taşımaktadır. Bu zaviyeden bakıldığında Haçlı kaynaklarının maksatçılığı uzun vadede oldukça pragmatist bir özelliğe sahiptir. Türklerin Anadolu'yu fethinin ve coğrafyanın İslamlaşmasının seferlerin başlangıcında en yüksek perdeden gerekçelendirilmesi ise Türklerin dönem itibarıyla İslam dünyasındaki gücüne işaret etmektedir. Bu çalışma neticesinde denilebilir ki: Haçlı seferleri başlangıç itibarıyla Anadolu'daki Türklerin/Müslümanların düşmanlaştırılması ve akabinde ortadan kaldırılması adına icra edilmiştir. Bu yapılırken de Tanrı'nın onayıyla olduğu vurgusu daimî surette dillendirilmiştir. Devamında ise Türk ve Müslüman tabirinin oldukça geçişken ve seferler boyunca genele teşmil kullanımında, Haçlıların "düşman" Türk algılayışının tesiri yadsınamaz bir gerçeklik olmuştur. Bir bakıma Anadolu'nun Selçuklulardan kurtarılması adına çıkılan yolda Haçlılar, Doğu'da karşılarına çıkan hemen her topluluğu Müslüman Türk düşmanlığı üzerinden "Türk" kapsamında ele almışlardır. Bu durum Türk düşmanlığının Haçlılar nezdindeki seviyesine de işaret etmektedir. Korku, düşmanlaştırma ve İslam karşıtlığı üzerinden kurgulanan Haçlı tarih yazımı sonraki yüzyıllarda Batı'nın Türk-Müslüman algılamasına da zemin teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

- ABU'L FARAC. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi* (C. II) (çev. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- AGIBALOVA G., DONSKOY Ye. (2017). *Ortaçağ Tarihi* (çev. Çağdaş Sümer). İstanbul: Yordam Yayınları.
- ALTINAY, A. R. (2021). *Haçlılar*. İstanbul: Panama Yayınları.
- Anonim *Haçlı Tarihi Gesta Francorum* (2013). (çev. E. Ayan). İstanbul: Selenge Yayınları.
- ARJANA, S. R. (2019). *Batı Tahayyülünde Müslümanlar* (çev. M. Murtaza Özeren). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- ASBRIDGE, T. (2014). *Haçlı Seferleri* (çev. Ekin Duru). İstanbul: Say Yayınları.
- ATTALEIATES, M. (2008). *Tarih* (çev. Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- AUGUSTINUS, A. (2021a). *Tanrı Devleti (Seçmeler)* (çev. Öncel Sencerman). İstanbul: BilgeSu Yayınları.
- AUGUSTINUS, A. (2021b). *Tanrı Şehri* (haz. Kadir Canatan). İstanbul: Eski Yeni Yayınları.
- BARBER M., BATE K. (t.y.). *Letters From the East (Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centruies)*. London: Ashgate.
- BLOCH, M. (1983). *Feodal Toplum* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Savaş Yayınları.
- BRAUDEL, F. (2016). *Tarih Üzerine Yazılar* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- BRENTANO, F. F. (1934). *Les Croisades*. Paris: Flammarion.
- BRYENNIOS, N. (2008). *Tarihin Özü* (çev. Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- CAFFARO. (2013). *Genoa and The Twelfth-Century Crusades* (çev. Martin Hall, Jonathan Phillips). London: Ashgate.
- CARDINI, F. (2004). *Avrupa ve İslam* (çev. Gürol Koca). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- COLLINGWOOD, R. G. (2019). *Tarih Tasarımı* (çev. Kurtuluş Dinçer). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- COX M. A., G. W. (2018). *Haçlı Savaşları Tarihi* (çev. İhsan Durdu). İstanbul: Ark Yayınları.
- CURTIS, M. (2015). *Şarkiyatçılık ve İslam* (çev. Mehtap Çakır). İstanbul: Matbu Yayıncılık.
- ÇALIŞIR, A. O. (ed.). (2018). *Deniz aşırı Ülkeden Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097-1252)*. İstanbul: Kutlu Kitabevi.
- ÇEKİÇ, A. (2023a). "Aziz Augustinus'un Tanrı Devleti'ni Kurmak: Papa II. Urbanus ve Haçlı Savunusu". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 18/2: 381-401.
- ÇEKİÇ, A. (2023b). "Düşman Yaratma Aracı Olarak Tarih Yazımı: Haçlı Kaynaklarında Kutsal Şehir Algısı ve Kudüs". *Journal of Oriental Studies*, 42: 75-94.
- DAWSON, C. (1992). *Batı'nın Oluşumu* (çev. Dinç Tayanç). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- DEMİRKENT, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- DEÜLLİ ODO. (2021). *II. Haçlı Seferi (VII. Louis'in Doğu'ya Seyahati)* (çev. Caner Togaç). İstanbul: Kronik Yayınları.
- DIEHL, C. (2018). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (çev. Selim Sezer). İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Dördüncü Haçlı Seferi'nin Anonim Kaynakları*. (2022). (çev. Abdurrahman Onur Çalışır). İstanbul: Selenge Yayınları.
- EBU'L-FİDÂ, (1997). *El-Muhtasar fi-Ahbari'l Beşer* (C. II). Beyrut. Dârül Kütübül İlmîyye.
- EUTROPIUS. (2016). *Kısa Roma Tarihi* (çev. Çiğdem Menzilioğlu). İstanbul: Alfa Yayınları.
- FULCHER OF CHARTRES. (t.y.). *A History of the Expedition to Jerusalem 1095-1127* (çev. Frances Rita Ryan). Knoxville: The University of Tennessee Press.

- FULCHERÏUS CARNOTENSÏS. (2009). *Kudüs Seferi "Kutsal Toprakları Kurtarmak"* (çev. İlcan Bihter Barlas). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- GEOFFROI DE VILLEHARDOUIN, HENRI DE VALENCIENNES. (2016). *IV. Haçlı Seferi Kronikleri* (çev. Ali Berktaş). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- GIBBON, E. (2019). *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* (C. II) (çev. Asım Baltacıgil). İstanbul: İndie Yayınları.
- GINZBURG, C. (2016). *Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni* (çev. Ayşen Gür). İstanbul: Metis Yayınları.
- GORDLEVSKIY, V. A. (2019). *Küçük Asya'da Selçuklular* (çev. Abdulkadir İnan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GOTTHEIL, R. J. H. (2021). *Bir Hristiyan Bahira Efsanesi* (çev. Fatmatüz Zehra Kamacı). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- GUNTHER VON PAIRIS. (2022). *Konstantinopolis'in Zaptı (Bir Keşif Kaleminden IV. Haçlı Seferi)* (çev. Kutsi Aybars Çetinalp). İstanbul: Kronik Yayınları.
- HERRIN, J. (2016). *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı* (çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- HEYD, W. (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* (çev. Enver Ziya Karal). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HILLENBRAND, C. (2015). *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri* (çev. Nurettin Elhüseyni). İstanbul: Alfa Yayınları.
- HOLT, P. M. (1999). *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu* (çev. Özden Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- HOUSLEY, N. (2016). *Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi* (çev. Mehmet Morali). İstanbul: Alfa Yayınları.
- İBNÜ'L-ESÎR. (2016). *El-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi* (C. 8) (çev. Heyet). İstanbul: Ocak Yayınları.
- JONES, D. (2020). *Haçlılar: Kutsal Topraklar Uğruna Yapılmış Savaşların Kanla Yazılmış Öyküsü* (çev. Melisa Miller). İstanbul: Kuzey Yayınları.
- KALIN, İ. (2016). *Ben Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- KERR, G. (2011). *Charlamagne'den Lizbon Antlaşması'na Avrupa'nın Kısa Tarihi* (çev. Cumhuriyet Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- KORUNUR, H. (2019). *Itinerarium Peregrinorum Et Gesta Regis Ricardi İşığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*. Ankara: Kitabevi Yayınları.
- LOCKE, J. (1999). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* (çev. Meral Delikara Topçu). İstanbul: Öteki Yayınları.
- MAALOUF, A. (2016). *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri* (çev. Ali Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MICHAUD, J. F. (2011). *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları* (çev. Güray Kırpık). İstanbul: Lotus Yayınları.
- MÎRHÂND. (2015). *Ravzatu's-Safâ fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefa* (çev. Erkan Göksu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MORRISON, C. (2005). *Haçlılar* (çev. Nermin Acar). Ankara: Dost Yayınevi.
- NICHOLSON, H. J. (1997). *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*. Aldershot: Ashgate.
- OSTROGORSKY, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi* (çev. Fikret İşıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- PAUL, H. (2019). *Tarih Teorisi* (çev. Büşra Helvacıoğlu). İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.

- PETER TUDEBODUS. (2019). *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk* (çev. Süleyman Genç). İstanbul: Kronik Yayınları.
- PIRENNE, H. (2006). *H. Muhammed ve Charlemagne* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: İmge Yayınları.
- PIRENNE, H. (2022). *Avrupa Tarihi* (çev. Sinan Akbaytürk). İstanbul: Selenge Yayınları.
- POLAT, Z. (2019). "Kudüs Katliamı Bağlamında Haçlı Seferlerinin Sebepleri". *Milel ve Nihal*, 16/1: 175-198.
- RAIMUNDUS AQUILERS. (2019). *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi* (haz. Süleyman Genç). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- ROBERT MONK. (2013). *The Historia Iherosolimitana of Robert The Monk* (ed. D. Kempf, M. G. Bull). Princeton: Boydell Press.
- RUNCIMAN, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi* (C. 1) (çev. Fikret Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SEVİM, A. (2014). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. Ankara: TTK Yayınları.
- SEVİN, V. (2019). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: TTK Yayınları.
- SHAKESPEARE, W. (2020). *Othello* (çev. Özdemir Nutku). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- The Deeds of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem* (1979). (ed. Rosalind Hill). New York: Clarendon Press.
- The Gesta Tancredi of Ralph of Caen* (2005). (çev. Bernard S. Bachrach, David S. Bachrach). London: Ashgate.
- TURAN, O. (2010). *Selçuklular ve İslâmiyet*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TURAN, O. (2014). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- USTA, A. (2016). *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- VASILIEV, A. A. (2016). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (çev. Tevabil Alkaç). İstanbul: Alfa Yayınları.
- WATSON, P. (2020). *Fikirler Tarihi: Ateşten Freud'a* (çev. Heyet). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- WILLERMUS TYRENSİS. (2016). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği-Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar* (çev. Ergin Ayan). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- WILLERMUS TYRENSİS. (2019). *Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)* (çev. Ergin Ayan). İstanbul: Kronik Yayınları.
- WILLIAM ARCHBISHOP OF TYRE. (1943a). *A History of Deeds Done Beyond the Sea* (C. I). Columbia University Press.
- WILLIAM ARCHBISHOP OF TYRE. (1943b). *A History of Deeds Done Beyond the Sea* (C. II). Columbia University Press.
- YOUSIF, E. I. (2009). *Süryani Vakarıvisler* (çev. Mustafa Aslan). İstanbul: Doz Yayıncılık.
- ZONARAS, I. (2008). *Tarihlerin Özeti* (çev. Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.